

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

*Кібальник Л. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті запропоновано визначення геоелекономіки та геоелекономічних трансформацій на основі сучасної економічної парадигми. Обгрунтовано нові методологічні підходи щодо аналізу геоелекономічних трансформацій.

Ключові слова: геоелекономіка, геоелекономічні трансформації, парадигма, методологічні рівні аналізу, системний підхід, синергетика, світ-елекономіка.

На початку ХХІ ст. відбувається глобальне переформатування світового простору, він стає багатополосним. Змінюються його складники та зв'язки між ними. В основі таких змін лежать глобальні трансформації. Водночас сучасні кризи глобального характеру засвідчують неспроможність існуючих в економічній теорії та практиці підходів і методів їх передбачення та управління. На думку багатьох вчених, особливо актуальним сьогодні є формування нової парадигми розвитку світового господарства. Науковцями пропонується розробка так званої політичної економії глобалізму або міжнародної політичної економії як альтернативи існуючим неоліберальним та посткласичним підходам. Геоелекономіка, як певний зріз сучасного світоустрою, теж потребує нових методів аналізу.

Проблемам вивчення різних аспектів геоелекономіки, а саме: змісту цього поняття, стратегіям геоелекономічного розвитку, змінам в структурі геоелекономічного простору присвячено праці В. Будкіна, В. Дергачова, К. Жана, М. Згуровського, Е. Кочетова, Е. Лутвака, О. Неклеси, Ю. Пахомова, П. Савони, А. Філіпенка, Ю. Яковця та ін. [1-9]. Проблемами трансформації суспільства в цілому, економічних трансформацій та трансформацій економічних систем займалися В. Базилевич, О. Білорус, В. Бодров, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Корнаї, П. Леоненко, І. Лукінов, В. Лук'яненко, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, К. Поланьї і т. д. Відповідно існує певний методологічний апарат дослідження кардинальних суспільних змін.

Зауважимо, що стосовно визначення суті поняття "геоелекономіка" в сучасній науковій літературі не існує єдиної точки зору, а термін "геоелекономічні трансформації" взагалі не визначено, відповідно не існує і методології їхнього дослідження. Найчастіше сьогодні вживається поняття глобальні трансформації, яке не є тотожним геоелекономічним трансформаціям. У зв'язку з цим дане дослідження є актуальним.

Метою дослідження є визначення суті та методології дослідження геоелекономічних трансформацій на основі сучасної економічної парадигми.

В сучасній науковій літературі тлумачення змісту геоелекономіки є досить складним і багатоплановим. Так, серед найбільш відомих та систематизованих визначень виокремимо такі. На думку К. Жана та П. Савони, геоелекономіка – це певна

політика і стратегія підвищення конкурентоспроможності держави [2]. Е. Кочетов, розкриваючи суть терміна “геоекономіка”, акцентує увагу на тому, що це: певна сукупність поглядів, яка відображає глобальний світ через систему економічних атрибутів, винесених за національні межі; симбіоз національних економік, державних інститутів, національних і наднаціональних структур; техніка національного оперування в геоекономічному просторі з метою своєчасного перегрупування сил для виходу на найбільш сприятливі умови формування та перерозподілу світового доходу; політологічна система поглядів, відповідно до якої політика держави визначається економічними факторами, оперуванням на геоекономічному атласі світу, включенням національних економік і їх господарюючих суб’єктів у світові інтернаціоналізовані відтворювальні ядра з метою участі у формуванні і розподілі світового доходу на основі високих геоекономічних технологій [4, с. 2-3].

В. Дергачов визначає геоекономіку, як науку про державну стратегію розвитку, досягнення світової або регіональної могутності переважно економічними методами, котра вивчає процеси і принципи розвитку держав, регіонів і світу в цілому з урахуванням впливу політичних, географічних, економічних, військових, екологічних та інших факторів, а також, як сучасну геополітику, яка визначає світогосподарську інтеграцію держав і створення конкурентоспроможних регіональних умов господарювання під впливом факторів глобалізації та регіоналізації; певну економічну політику перерозподілу ресурсів і світового доходу; науку про геоекономічні війни [1].

М. Згуровський, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, В. Андрійчук, І. Бистряков та В. Будкін пояснюють геоекономіку як симбіоз національних економік та державних інститутів з метою участі у формуванні та розподілі світового доходу на основі високих геоекономічних технологій, складову стратегії розвитку [3]. До геоекономіки вони включають світову господарську систему з новим внутрішнім “регламентом” – геоекономічним; зовнішньоекономічну модель; генезис системи зв’язків національної економіки із зовнішньою сферою; технологію дії на світогосподарській арені.

Ці визначення є досить різноплановими та охоплюють як широке, так і вузьке значення геоекономіки; як конкретні економічні та політичні форми і методи, так і стратегічні підходи, що ускладнює розуміння її суті та визначення предмета дослідження.

На нашу думку, **геоекономіка** – це наука, що вивчає сукупність економічних зв’язків, які виникають між суб’єктами світового господарства щодо виробництва та обміну світовим продуктом, розподілу та перерозподілу ресурсів і світового доходу. Водночас геоекономіка і є тією сферою, де виникають ці відносини. Перше визначення дає більш широке уявлення про цю категорію, а друге – вужче. Такий підхід акцентує увагу на головній проблемі економіки – обмеженості ресурсів і зростаючих потребах. Сьогодні вирішення цього питання виноситься на світовий (геоекономічний) рівень. Нерівномірність розподілу ресурсів у світовому господарстві змушує національні економіки знаходити нові форми і способи задоволення зростаючих потреб як всередині держави, так і за її межами, а саме перерозподіляти світові ресурси та дохід на свою користь.

Вважаємо за доцільне не конкретизувати у визначенні геоекономіки всіх напрямів взаємовідносин, а саме: виробничих, обміну, фінансово-грошових,

економічної політики і т. д. Для цього існує предмет дослідження, тобто коло питань, якими займається ця наука, а також чітке уявлення про структуру геоekonomіки як сфери господарювання.

Що ж стосується суб'єктів геоekonomічних відносин, то на думку К. Жана, П. Савони та Е. Лутвака, головними дійовими особами геоekonomіки є не корпорації, трести або банки, а держави [4; 5]. Решта ж дослідників акцентують увагу на розширенні кола суб'єктів сучасної геоekonomіки, додаючи до них ТНК, міжнародні організації, окремих особистостей тощо [4; 7; 8]. На нашу думку, до **суб'єктів геоekonomічних зв'язків** доцільно відносити не лише національні економіки, а й інтеграційні угруповання, транснаціональні корпорації та міжнародні організації. Адже саме вони, тим чи іншим чином, беруть участь у привласненні частки світового доходу та розподілі ресурсів (рис. 1).

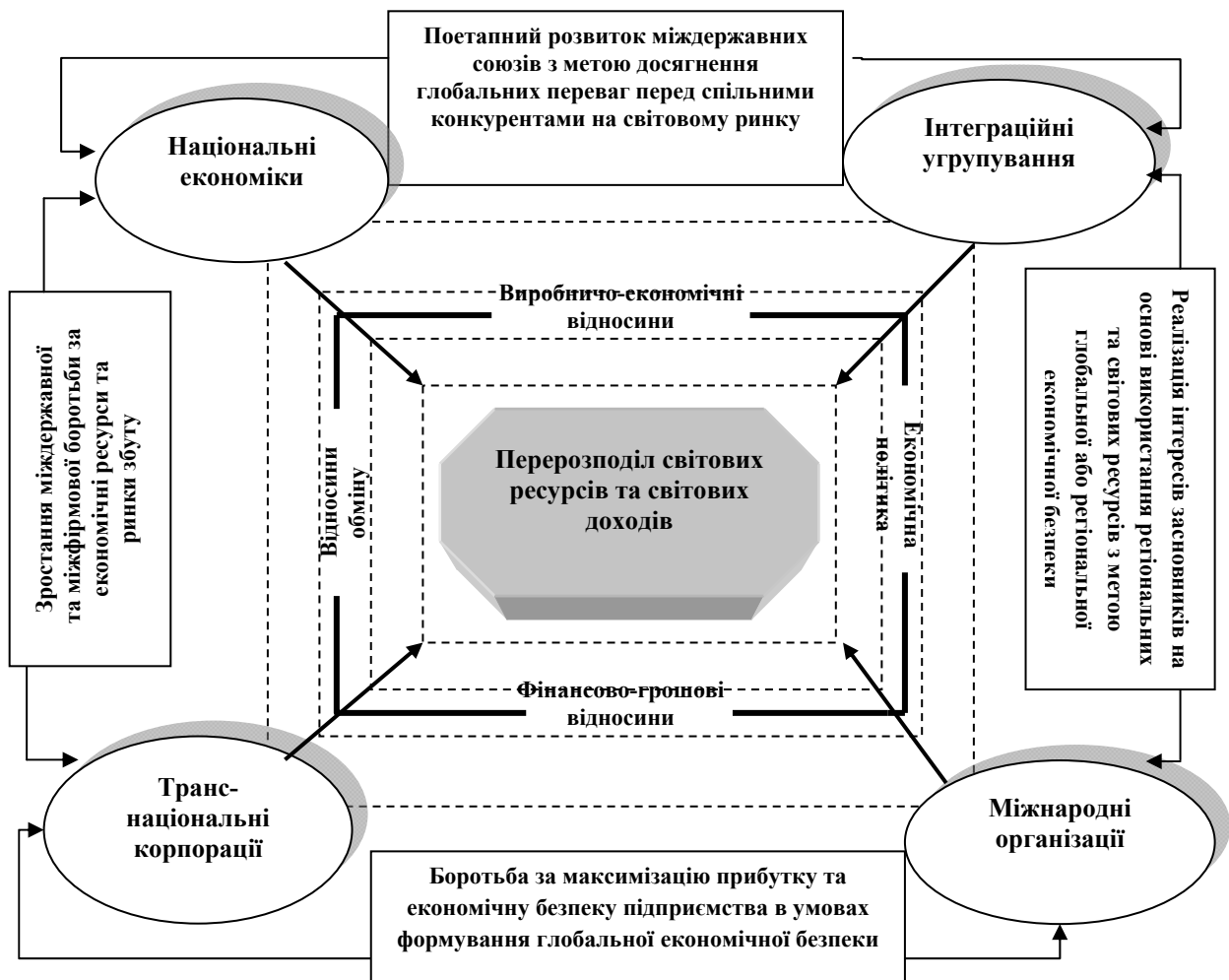

Рис. 1. Система геоekonomічних відносин

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується численними та досить глибокими трансформаціями. Існують навіть певні класифікації цих перетворень, зокрема у Ю. Яковця [10, с. 67], А. Філіпенка [11, с. 274] та Ю. Пахомова [12, с. 7]. Оскільки головне у процесі трансформації – це перетворення форм і змісту економічної системи, то економічні трансформації завжди пов'язуються з докорінним

оновленням господарської системи в ході якісних стрибкоподібних зрушень. Так, Ю. Яковець, класифікуючи трансформації за сферами дії, виокремлює з одного боку перетворення, що охоплюють суспільство в цілому та його підсистеми, а з іншого – зміни складових цих систем. Під підсистемами він розуміє економіку, технологію, екологію, демографію, геополітичні відносини, соціокультурний лад [10, с. 16].

На нашу думку, такою підсистемою може бути й геоekonomіка. А оскільки останню ми розглядаємо як систему економічних відносин, то **геоекономічні трансформації** – це зміни елементів цієї системи та зв'язків між ними. Вважаємо, що **геоекономічні трансформації** доцільно визначати як якісні та кількісні зміни у системі відносин виробництва та обміну світовим продуктом, розподілу та перерозподілу ресурсів і світового доходу.

Сучасна трансформація геоekonomіки передбачає в першу чергу відновлення процесів виробництва і споживання, як взаємопов'язаних стадій процесу відтворення в масштабах світового господарства. Тому особливо важливими стають проблеми створення необхідних обсягів світового продукту, темпів його зростання, розподілу між цивілізаціями і провідними країнами. Важливого значення набувають зміни у відтворювальній і галузевій структурах економік країн світу, а саме: співвідношення основних відтворювальних секторів (споживчого, інноваційно-інвестиційного, енергосировинного, інфраструктурного) і галузей економіки тощо. На думку Яковця, – це один зі зрізів структури нового глобального економічного ладу [13, с. 13].

Геоekonomіка є відносно новою наукою, тому й методологія її вивчення лише розробляється. М. Згуровський, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, В. Андрійчук, І. Бистряков та В. Будкін зауважують, що ця наука має власну методологію та методологічний інструментарій, заснований на об'ємному, просторовому сприйнятті світу – геогенезисі [3]. Методологічний підхід щодо аналізу геоekonomіки запропонований Е. Кочетовим передбачає застосування двох напрямів дослідження сучасної світогосподарської системи: стратегічний і кон'юнктурний. З точки зору окремо взятої національної економіки або держави, оцінки її місця у світогосподарських зв'язках, обґрунтування та розробки відповідної стратегії, цей аналіз, на нашу думку, має неабияке значення для геоekonomічної теорії.

Що стосується власне геоekonomічних трансформацій, то у цьому контексті, на нашу думку, більш доцільно використати багаторівневий підхід запропонований А. Філіпенком щодо вивчення геоekonomічного розвитку, а саме таких його складників: філософського, загальнонаукового, конкретнонаукового та технологічного [7]. До речі, про два з них (другий і четвертий) пише й Е. Кочетов, конкретизуючи їх як “метод системного аналізу” і “моделювання економічних процесів” [4, с. 156-159].

Перший методологічний підхід – філософський, дає нам уявлення про узагальнене розуміння трансформацій як безперервних кількісних та якісних перетворень в процесі еволюційних та революційних змін. Цей процес передбачає руйнування або знищення істотних елементів старої системи та формування нових складників: цілей та методів їх досягнення. Як наслідок, виникнення нового явища, суспільного порядку, системи тощо.

Основою загальнонаукового підходу як наступного рівня дослідження є системний аналіз. Його зміст полягає в комплексному вивченні складних об'єктів як

єдиної цілісної системи у нерозривному зв'язку з усіма її складовими елементами. Власне системний аналіз – це сукупність методів і способів дослідження складних об'єктів, процесів, багаторівневих та багатокомпонентних систем, що спираються на комплексний підхід, врахування взаємозв'язків і взаємодії між елементами системи як у середині, так і поза її межами [14]. Якщо спробувати застосувати цей метод до аналізу гео економічних трансформацій, то послідовність етапів їх дослідження може бути такою: вивчення гео економічних трансформацій як підсистеми гео економіки та їх класифікація; розробка показників якісної та кількісної характеристики гео економічних трансформацій; виявлення закономірностей і тенденцій трансформаційних процесів у гео економіці; складання моделей подальших трансформацій у гео економічному просторі.

Структурованість системи завжди передбачає відповідну ієрархічність, здатність до саморозвитку на основі внутрішньої енергії. Це в першу чергу стосується трансформаційних процесів. Адже структура – це певна система трансформацій, що має власні закони, самозберігається та збагачується внаслідок реалізації трансформацій [15, с. 49-50]. Отже, використання цього методу передбачає здійснення певних дій з метою з'ясування структурних зв'язків між змінними або елементами досліджуваної системи. Не менш важливим у застосуванні системного підходу є розуміння цілісності досліджуваного явища. Саме за таких умов використання методології системного аналізу дає можливість зрозуміти внутрішню природу, характерні риси та особливості гео економіки та гео економічних трансформацій.

Ще один загальнонауковий підхід, який в сучасній науковій думці викликає особливу зацікавленість, але водночас його застосування є досить складним і неоднозначним – це синергетика. Вона досліджує складні, динамічні, впорядковані, перехідні, відкриті, нерівноважні системи. З одного боку, синергетика пояснює природу економічних систем як більш-менш стабільну, з жорсткою онтологією, прозору та відносно просту. З іншого боку, вона характеризує ці системи як нелінійні, нестійкі, відкриті, з динамічною ієрархічністю, що ускладнює їх вивчення, а особливо прогнозування змін та розвитку. Водночас синергетичний підхід дає можливість аналізувати трансформації у гео економіці під кутом зору її багаторівневості, між елементами якої існують складні вертикальні та горизонтальні зв'язки. Таким чином, гео економічні трансформації передбачають якісні та кількісні зміни кожного складника на всіх рівнях цієї системи: мікро- (рівень корпорації), національному (рівень окремої країни), регіональному (між країнами, на певній території світового господарства), глобальному (весь світовий економічний простір).

В основі синергетики лежить принцип підпорядкування, коли зміна складників вищого рівня впливає, а точніше визначає поведінку елементів нижчого рівня. Наприклад, створення міжнародних інтеграційних угруповань, розробка та впровадження ними елементів єдиної економічної політики впливає на діяльність національних економік, що входять до їх складу (ЄС, НАФТА, ОПЕК та ін.). Іноді вона дуже принципово змінює як внутрішню, так і зовнішню політику цих країн, їх участь у доступі до ресурсів одна одної та розподілі доходів.

Оскільки гео економіка – це складне системне утворення, то, виходячи з базових основ синергетичного підходу, трансформаційні процеси, що в ній відбуваються, не

можуть мати конкретно визначеного вектора змін. За словами А. Гальчинського, внаслідок хаосу і біфуркації нове у відкритій системі виникає “не як системно детерміноване явище, а як реалізована альтернативна ймовірність (можливість)” [16, с. 122]. Внаслідок цього результати трансформації можуть бути як позитивними (прогресивними), так і регресивними. Застосувавши такий підхід до аналізу гео економічних трансформацій можна помітити, що сам процес розвитку гео економіки прискорюється, система втрачає цілісність, виникає велика кількість можливих варіантів змін.

Наступним рівнем дослідження є конкретнонауковий методологічний підхід. На його основі можна визначити спрямованість гео економічних перетворень та їх динаміку у просторі й часі. Ґрунтується він на застосуванні цивілізаційного і світ-системного аналізу, які дають можливість розглянути гео економічні трансформації під кутом зору змін у структурі світогосподарського порядку. Головна ідея цивілізаційного підходу полягає у виокремленні певних типів і видів цивілізацій, виявленні закономірностей економічного характеру щодо їхнього виникнення, розвитку та занепаду. З точки зору цього методологічного підходу, гео економічні трансформації слід розглядати, як певні зміни в самих цивілізаціях або, як кардинальні кількісні та якісні зрушення, що призводять до виникнення нових цивілізацій. Цивілізації – це теж складні динамічні системи, тому трансформації в них призводять до спадів та піднесень, розпаду чи злиття і, навіть, зникнення таких. Цивілізаційний розвиток безпосередньо впливає на процес формування гео економіки, під його впливом гео економіка набуває специфічних ознак, виникають протиріччя та відмінності у функціонуванні гео економічних моделей, створених за різних цивілізацій. Водночас гео економіка має здатність поглинати цивілізаційні відмінності.

Конкретнонаукова методологія створила підґрунтя для розуміння сучасної багатополярності світового господарства. Саме світ-системний підхід пояснює трансформації гео економічного простору під впливом переформатування центрів впливу та залежності. Сучасна структура світової економіки передбачає її поділ на ядро (центр), периферію та напівпериферію. Характерною ознакою такої світобудови є те, що співвідношення між цими структурними елементами гео економіки може змінюватися під впливом часового фактора.

Для аналізу гео економічних трансформацій такий підхід має особливе значення, оскільки відповідна структура світоустрою сформувалась якраз під впливом трансформаційних процесів у світовому господарстві, з одного боку, і впливає на подальші якісні зміни у взаємозв'язках між національними економіками та іншими суб'єктами світового господарства, з іншого. Зокрема, це формування інтернаціоналізованих відтворювальних ядер або циклів, які поєднують в один відтворювальний процес суб'єктів з різних країн, це “блукання” таких ядер, їх переміщення у межах світового господарства. Це заміна Вестфальської (1648 р.) системи як основи гео економічного розвитку на Філадельфійську (1776 р.). А саме: відхід від ідеї національної економіки, розвиток якої стимулюється державою у процесі здійснення індустріалізації та перехід до культивування глобального ринку, планетарної конкуренції, мережевих економічних систем, високих технологій як основи світового та національного розвитку.

Технологічний рівень аналізу ґрунтується на принципах усіх попередніх рівнів і є основним інструментом аналізу. Прикладні дослідження, які він передбачає, уможливають подальші узагальнення теоретичного аналізу та висновків. Власне на їх основі здійснюються подальші екстраполяції, прогнозування тощо. До такого роду технологій можна віднести глобальну модель світового господарства на 1970–2000 рр. В. Леонтьєва; модель World 3. Й. Рандерса та Ден. Медоуза; модель світового демографічного та технологічного зростання М. Кремера; нову міжнародну економічну або глобальну модель (GEM – global economic model [3]. Ці моделі можна використовувати для оцінки наслідків геоекономічних трансформацій та перспектив розвитку геоекономіки в майбутньому.

Висновки. Отже, сучасні парадигмальні підходи дають можливість визначити геоекономіку як сукупність економічних зв'язків, які виникають між суб'єктами світового господарства щодо виробництва та обміну світовим продуктом, розподілу та перерозподілу ресурсів і світового доходу. Це може слугувати основою аналізу як самих процесів, що відбуваються у геоекономічному середовищі, так і наслідків впливу його розвитку на світове господарство та його суб'єктів.

Запропонована багаторівнева методологія (філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий та технологічний рівні) аналізу геоекономічних трансформацій дає можливість зрозуміти їх зміст, природу, характер та напрямок. З огляду на це, пропонуємо визначити геоекономічні трансформації як якісні та кількісні зміни у системі відносин виробництва та обміну світовим продуктом, розподілу та перерозподілу ресурсів і світового доходу.

Перед сьогоднішньою науковою думкою постає важливе питання формування нової парадигми вивчення та передбачення подальшого геоекономічного розвитку. Якщо для дослідження кардинальних змін в геоекономіці підходить вже існуючий інструментарій, то для прогнозування та запобігання негативним наслідкам необхідно розробляти новий. Адже існуюча методологія не дає відповіді на питання: як запобігти краху людської цивілізації та особливо наслідкам глобальних економічних і фінансових криз.

Якими шляхами в майбутньому буде розвиватися світова економіка залежить від стратегії, яку обиратиме кожна країна, та від спільних дій суб'єктів світового господарства. Вони ж, у свою чергу, повинні ґрунтуватися на теоретичних та прикладних дослідженнях, науково обґрунтованих методах внутрішньої та зовнішньої економічної політики.

Використані джерела:

1. *Дергачев В. А.* Геоэкономический словарь-справочник. – Одесса : Ипрээи нану, 2004. – 177 с.
2. *Жан К., Савона П.* и др. Геоэкономика. Господство экономического пространства. – М., 1997. – 207 с.
3. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна : монографія / [М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко, В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, В. С. Будкін та ін.]. – К. : Видавничий Центр “Академія”, 2010. – 323 с.
4. *Кочетов Э. Г.* Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства : учебник для вузов. – М. : Норма, 2006. – 528 с.
5. *Luttwak E.* From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict: Grammar of Commerce // The National Interest. – 1990. – N 20.

6. Неклеса А. Рах економісана: геоекономіческая система мироустройства // Экономическая наука современной России. – № 1(5), 1999. – С. 71-83.
7. Філіпенко А. С. Методологія геоекономічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2007/5-6/200705.html>
8. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації: навч. посібник. – К.: Знання України, 2006. – 316 с.
9. Яковець Ю. В. Эпохальные инновации XXI века [Текст] / Ю. В. Яковец; Междунар. ин-т П. Сорокина. – Н. Кондратьева. – М.: ЗАО “Экономика”, 2004. – 444 с.
10. Яковець Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2011. – 382 с.
11. Філіпенко А. Особливості дослідження глобальних трансформацій // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2012. – № 1. – С. 273-276.
12. Пахомов Ю. Контекст новых вызовов глобальных, цивилизационных, региональных и страновых перемен // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19838/03-Pakhomov.pdf?sequence=1>
13. Кузык Б. Н., Яковець Ю. В. Становление интегрального экономического строя – глобальная трансформация XXI века. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М.: Институт экономических стратегий, 2008. – 144 с.
14. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / Г. І. Купалова. – К.: Знання, 2008. – 639 с.
15. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: наук. вид. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.
16. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. – К.: “АДЕФ – Україна”, 2010. – 572 с.

Кибальник Л. А. Формирование парадигмы геоекономических трансформаций.

В статье предложено определение геоекономики и геоекономических трансформаций на основе современной экономической парадигмы. Обоснованы новые методологические подходы анализа геоекономических трансформаций.

Ключевые слова: геоекономика, геоекономические трансформации, парадигма, методологические уровни анализа, системный подход, синергетика, мир-экономика.

Kibalnyk L. O. Formation of the paradigm of geoeconomic transformations.

The paper offers the definition of geo-economics and geo-economic transformation based on the current economic paradigm. New methodological approaches to the analysis of geo-economic transformations are developed.

Keywords: geo-economics, geo-economic transformation, paradigm, methodological levels of analysis, systems approach, synergetics, global economy.